

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА СУБОТИЦА
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ У НОВОМ САДУ
НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ
МАТИЦА СРПСКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК
СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЖИВОТ И ДЕЛО АКАДЕМИКА ПАВЛА ИВИЋА

Зборник радова са трећег међународног научног скупа
ЖИВОТ И ДЕЛО АКАДЕМИКА ПАВЛА ИВИЋА
(Српска академија наука и уметности, Београд, Матица српска и
Филозофски факултет, Нови Сад, Градска библиотека, Суботица,
Институт за српски језик Српске академије наука и уметности,
Београд, 17–19. септембар 2001)

Редакција

Томислав Бекић, Бранислав Брборић, Јован Јерковић, Божидар
Ковачек, Александар Младеновић, Мирослав Пантић, Драгољуб
Петровић, Миломир Петровић, Мато Пижурџица, Јудита Планкош,
Слободан Реметић, Никша Стипчевић, Сретен Угричић

Главни уредник
ЈУДИТА ПЛАНКОШ

Суботица — Нови Сад — Београд
2004

СЛОБОДАН РЕМЕТИЋ (Београд)

О ШЕСТОЧЛАНОМ ПРОЗОДИЈСКОМ СИСТЕМУ У ГОВОРУ КЛАДЊА И ОКОЛИНЕ

Ранијем обавештењу да говор села Плаховића код Кладња има екавско-јекавску замену јата и да чува метатонијски акут аутор додаје информацију да се исте особине срећу и у говору нских кладањских махала. Исто тако, у говору Кладња и Плаховића још није истрвена опозиција између двају старих кратких акцената (примери типа *око : шума*), што је довело до формирања шесточланог прозодијског система.

Кључне речи: источnobосански дијалекат, кратки акценат, акут.

1. Пре две деценије, на једанаестом Научном састанку слависта у Вукове дане, скренута је пажња на још један, дотад незапажен екавско-јекавски босански говор. Реч је о говору Плаховића, села надомак Кладња, уз овлашне опсервације и о приликама у самој кладањској варошици (Реметић 1982). Амбициозно замишљена истраживања аутора ових редова налагала су опсежнија теренска испитивања кладањског подручја. По кладањским махалама и на Плаховићима снимљено је педесетак сати везаног, живог говора и попуњени добро познати упитници из области фонетске и морфолошке проблематике штокавског наречја. Попуњен је већ раније и Упитник за *Српскохрватски дијалектолошки ајлас*. Временом се приступило преслушавању снимљених магнетофонских трака и исписивању прикупљених података. Немили догађаји у којима су суседи из Кладња, по други пут у овоме веку, сажегли ауторов завичај, у најбољем случају су одложили амбициозно заснован и започет монографски опис говора кладањских муслимана. Хиљаде исписаних фиша и десетине страница искуцаних дијалектолошких текстова дочекаће, надајмо се, своје дане, а у овој прилици ћемо се задовољити корекцијом, проширењем пре двадесет година изнетих информација, те освртом на један важан прозодијски проблем, на питање које је у неким досадашњим радовима чешће дотицано имплицитно, а само покадшто — експлицитно. На бар оволики корак и труд обавезује досадашњи увид у богату, по много чему до данас на штокавском те-

рену незабележену језичку грађу. Пре осврта на за ову прилику одабрана питања, са осећањем истинскога дуга и захвалности напомињем да сам цео посао око преслушавања, исписивања прикупљених података, као и концепцију обраде сабране грађе обављао у тесној, сталној сарадњи са својим великим учитељем и пријатељем академиком Павлом Ивићем. У више наврата, понекад и по више сати, и не увек сами¹, преслушавали смо снимљене траке, нарочито нека спорна, у ствари најинтересантнија места, због којих је и пријављено ово саопштење, и о којима ће више речи бити касније.

2. У реферату поднетом пре две деценије указано је на екавски рефлекс дугог јата и на живу употребу метатонијског акута у Плаховићима, уз напомену да је екавизам тога типа редак у говору аутохтоних носилаца кладањског говора. Каснија истраживања показала су да и кладањски говор, по свему судећи лева обала Дрињаче (махале *Сермаћ* и *Дуга махала*, део вароши који је ближи Плаховићима и селу Бушеву) у основи има *ē* као рефлекс дугог јата. Потврде:

лук *бѣлѣ*, *убѣли-се*, *убѣлѣ*, никад не *изблѣди*, не *изблѣди*², *ѿодѣлѣ*, мртво *дѣше*, *лѣиа*, *лѣиѧ* жено, *лѣиѧ* жено, *лѣиѿ* око-куће, *лѣѣи*, *лѣѣиѣи*, *лѣхѣ*³, *лѣху*, *измѣшиѧ*, *мѣшала*, *ѿомѣшѧмо*, *ѿомѣшѧно*, *мѣшѧиѣи*, *измѣшиѧ*, *млѣко*, *млѣка*, *ѿомрѣше*, *изнѣиѣи*, *донѣиѣи*, *дѿнѣла*, *ѿднѣла*, *нѣсмо* имали фрижидѣра, *нѣсмо-хѣн* имали, *нѣстиѣ* јѿш направѣли, из *Рѣкѣ*, *свѣѣѧа*, *запѧлла свѣѣѧу*, *ѧјмо* на *сѣло*, на *сѣлу*, *пѿ-петеро сѣнѧ*, *ѿни* се *покоѣѣ* *от-смѣѧа*, *сѣку*, да *осѣку*, *осѣку*, *ѿосѣѣ-се*, *увѣк*, *умрѣиѣи*, *цвѣиѣи*, *цвѣѣѧа*, *цѣдѣиѣи*, *цѣдѣи-се*, *исцѣдѣ*, *исцѣдѣи*, *исцѣдѣи-се*, *ѿно* се *нацѣдѣи*, *оцѣди*, *оцѣдѣи-се* воде, *исцѣдѣи-се*, *ѿроцѣдѣиѣи*, да-хѣн-ѿроцѣдѣиѣи, *црѣје*, *тѿ-се* *исцѣѣиѧ*, да *ѿоцѣѣиѧ* итд. У Кладњу се говори и: *рѣиѣи*, *такѿ* *будѣ мѣр*, *мѣрѣије*.

Разуме се да су и у двема наведеним махалама сасвим уобичајени и двосложни рефлекси јата типа *бијѣл*, *лијеѿо*, *смѣјеѣно*, *црѣјеѣи*, *залијеѣиѣи* (и *залијеѣиѣи*), *ѿроцѣјѣди* (и *ѿроцѣјѣди*) и сл. Екавизам код дугога јата свакако је аутохтона особина кладањских муслимана, док је тамошњи ијекавизам секундарна појава, последица утицаја суседних муслиманских (тухољски крај, села према Тузли) и православних насеља, у којима живе искључиво носиоци херцеговачко-крајишког дијалекта. Муслимански говори кладањског подручја, иако међусобно различити, припадају источнобосанском дијалекатском типу, с тим што су лишени типичног шћакавизма, а један део и — класичног ијекавизма (о томе в. и Реметић 1982, 186).

¹ Преслушавањем дијалекатских снимака задужили су ме проф. др Драгољуб Петровић, проф. др Мато Пижурѣца, мр Гордана Драгин и мр Жарко Бошњаковић.

² Тачка испод графѣје означава релативну затвореност вокала.

³ Графѣјом *ѧ* означавам безвучни фарингални изговор фонеме /x/.

3. У записаној и на магнетофонске траке снимљеној и досад преслушаној грађи нашло се изобилје потврда метатонијског акута. Његова дистрибуција је, као и у говору Плаховића и Бушева, у принципу слободна, уз напомену да се он овде нешто ређе чује у финалном слогу вишесложних речи и у једносложницама. Потврде:

чај се *в̄ар̄и*, др̄бови се *с̄вар̄е*, *ј̄а-се-вр̄а̄ӣш̄ӣм*, *е-се-вр̄а̄ӣш̄е*, *док-се-вр̄а̄ӣш̄е*, *вӣћ̄е*, *вр̄ис̄н̄е*, *гӯл̄е*, *до̄ћ̄е*, *до̄ћ̄е* до *рӯк̄е*, *до̄ћ̄еш*, *до̄ћ̄еш*, *кат-се-же̄ћа*, *за̄ћу*, да *за̄ћ̄е*, *ка̄ж̄ем*, *ка̄ж̄е-х̄ин*, *ка̄ж̄у*, *кӯй̄е*, *кӯй̄ӣмо*, *сла̄ж̄е*, *сла̄ж̄еш*, *сла̄ж̄у*, *ле̄ћи*, *ме̄ша̄*, *ме̄ша̄ш*, *ме̄ша̄ј*, *мо̄рам*, *мо̄ра̄*, *мо̄ра̄ш*, *мо̄ра̄мо*, *мр̄си*, *на̄ћ̄е*, *не̄ја̄*, *но̄са-се*, *но̄са̄мо*, *ӣа̄ли-се*, *ӣа̄лӣмо*, *ӣе̄гла̄ш*, *ӣй̄ӣа̄*, *ӣй̄ӣа̄мо*, *ӣй̄ӣем*, *ӣй̄ӣеш̄е*, *ӣла̄ћа̄ш*, *ӣла̄ћа̄мо*, *ӣрӣћа̄м*, *ӣрӣћа̄ше*, *ӣро̄ћ̄еш*, да-*ӣро̄ћ̄у*, в̄јетар *ӣӯше*, *ра̄дӣ*, *ра̄дӣмо*, да *ра̄дӣш̄е*, *рӣћ̄у*, *рӣћ̄е* и *беӯћ̄е*, *ср̄о̄за̄ш*, *рӯћа̄*, *рӯћа̄мо*, *сӯшӣ*, *сӯшӣ-се*, *сӯше-се*, *скӣда̄ш*, *о̄бӯћа* се *скӣда̄*, *ӣра̄ж̄ӣш*, *ӣра̄ж̄ӣ-се*, *ӣр̄ља̄*, *ӣр̄ља̄мо*, *ӣр̄ља̄ј*, *хо̄да̄м*, *хо̄да̄ш*, *хо̄да̄мо*, *хо̄да̄ј*, *хо̄да̄* и *сла̄ж̄е*, *хра̄н̄е*, *че̄дӣш*, *че̄дӣмо*, *ћӯвам*, *ћӯва̄*, *ћӯва-се* *то̄*, *ћӯва̄ј*, *ӣӣша̄*, *ӣӣша̄ј* итд.; *дра̄ги* Б̄оже, *цр̄ни* пришт, *сӣа̄рӣ* људи, *сӣа̄рӣ* же̄на, *сӣа̄ре̄* кӯће⁴, от *сед̄ме* годин̄е, *ӣра̄ва̄* бо̄л̄ест, а *ӣра̄во̄* је ма̄сло *кат-се-ӣстоп̄и*, *ма̄с̄нӣ* с̄ир, *бе̄ле-се* на̄бав̄ља̄ју *ко̄зе*, *жӯше̄*, *бе̄ле* и *цр̄не* итд.;

онда̄-се-ӣреба̄цӣ, да *ӣреба̄цӣ*, *кат-се-ӣробуд̄ӣм*, *ува̄ља̄-се*, *изва̄ља̄*, *нава̄лӣ*, *зав̄алӣ-се*, *заве̄жӯ*, *навӣја̄-се*, да-*се-навӣја̄*, *ӣовӣја̄ј*, *ӣрев̄ӣја̄ј*, *развӣја̄ј*, *савӣја̄ј*, *завла̄ћ̄е-се*, *навла̄ћ̄е*, *увла̄ћ̄ӣмо*, *довӯко̄* и *увӯко̄* у *клан̄и-цу* (*шталу*), *ӣовра̄ӣш̄е-се*, *онда̄-се-ӣревра̄ӣш̄ӣ*, *о̄на* се *извр̄н̄е*, *увр̄н̄еш*, *огӯлӣ-се*, *огӯл̄е-се*, а *они* *разгӯл̄е* бјежат, да се *уда̄ј̄ем*, *ӣоде̄лӣш* ӣ-себи, *ӣодр̄ља̄*, *надр̄ља̄*, *по̄си* и *ӣодр̄ља̄ј*, *изӣћ̄е*, да се *изра̄ћ̄ӣ*, *о̄ни* се *ӣоко̄ћ̄е* от-см̄е̄ха, не *оскуде̄ва̄*, сам̄ари се *нала̄ж̄у*, *ӣроле̄ћ̄е* с̄не̄г, *не̄ко* се *изле̄ћӣ*, *ӣољӯш̄ӣм-се*, да-га-*наљӯш̄ӣ*, *зам̄ас̄ӣш̄ӣм*, *зам̄ас̄ӣш̄ӣ*, *ӣома̄с̄ӣш̄ӣмо*, *јоп̄ет* *ӣомер̄ӣ* (*помири*), *па-се-ӣомер̄е̄*, *ӣомер̄е̄-се*, *зам̄есӣ-се-то̄*, *зам̄есӣмо*, *изме̄ша̄ш*, *изме̄ша̄-се*, *умӯш̄ӣш*, *умӯш̄ӣмо*, *зай̄ӣше̄*, *бра̄шно* *зай̄ӣш̄ӣмо*, да-*се-нара̄дӣ*, *ис̄ӣе̄гла̄ш*, *зай̄а̄лӣ*, *ӣоскӣда̄ј*, *осӯш̄ӣм*, *осӯш̄ӣш*, *осӯш̄ӣ-се*, *не̄ко* се *прӣје* *осӯш̄ӣ*, *ту* се *шљиве* *осӯше̄*, да се не *расӯш̄ӣ*, *ӣош̄ег̄н̄е*, *рас̄ӣш̄ег̄нӯ*, *ис̄ӣр̄ља̄ј*, *ӣош̄ура̄мо*, *рас̄ӣш̄ура̄ј*, *ӣрош̄ура̄-се*, *све̄* *ӣре̄ш̄ра̄ж̄ӣш*, *ӣр̄ехла̄ћ̄ӣвано*, *ис̄це̄дӣ-се*, *ис̄це̄дӣ*, *ӣро̄це̄дӣш*, *ис̄ћ̄е̄ја̄-се*, *са̄ћува̄ј*, *ӣрӣћ̄ува̄ј*, *ош̄ӣш̄а̄ј* итд.; *све̄* *мушкӣње*, *ком̄је̄ње*, *с* *ком̄је̄ња* итд.;

охла̄дӣ-се, *с̄једӣ-се*, *вӣше* *ӣӯш̄ӣ*, *јен̄д̄ћ* је *падо̄* с̄не̄г, *у-некӣ* *суд̄*, и *о̄ни* су *ва̄м*, па *кат* су *на̄с* *по̄ћ̄ерали*.

Паралелно, може се рећи и *чешће*, *долазе* потврде *изједначава̄ња* акута са *циркумфлексом*:

⁴ За обележавање тога посебног, трећег кратког акцента у говору Бошњака Кладња и Плаховића узет је знак [^], мада је професор Ивић предлагао и знаке [˘] и [˙].

убаџе̄, завѣжѣ̄, па се они завра̄ише̄ от-смѣха, увра̄ӣтим-се, увра̄ӣш̄и-се, ирѣвукѣ̄, одвукѣ̄, загрнѣ̄, згрнѣ̄, огулѣ̄, дѣжѣ̄, дѣжѣ̄, надѣжѣ̄, за̄жѣ̄, изӣжѣ̄, изӣжѣ̄, да се измӣри, да се модӣра̄, размѣӣш̄и-се, зай̄алӣ, нѣса̄-се, исѣг̄ланӣје пантѣла̄, уйрѣгнѣ̄, йорѣда̄ш, йорѣда̄ј-х̄ин, ирӣхам, ирӣха̄ј, насад̄иш, йоскӣда̄, ука̄жѣ̄-се, да ми йока̄жѣ̄, рас̄ирѣса̄ј, умрѣӣш, изхлѣ̄ӣш, хѣда̄м, хѣда̄, охладѣ̄-се, охлад̄и-се, да се охладѣ̄, разхладѣ̄, са̄жува̄, заошӣљи-се, каме̄њем, комѣње̄, угље̄ње ђстанѣ̄ итд.

4. У последице живогa контакта са суседима Србима, носиоцима источнохерцеговачког (по новом Ивићевом предлогу — херцеговачко-крајишког) дијалекта спадају и у говору старијих *Кладњака̄* (или: *Кладња̄на̄*, чешће: *Кла̄ња̄на̄*) ликови типа *урад̄и, насад̄и, ђикӯӣш, заслад̄и, зарад̄и*. Генетски, хијерархијски однос трију наведених могућности савршено је јасан. Акут је аутохтона, старија особина, док његово једначење са циркумфлексом може бити плод унутрашње еволуције, потпомогнуте околним муслиманским говорима у којима су се ова два акцента изједначила, с тим да се новодобијени циркумфлекс углавном не преноси (в. нпр.: Халиловић 1990, 299–301). Када је о акуту реч, посебно је интересантна његова вредност на вокалном *р*, односно резултат његовог скраћивања на томе месту. Новоштокавски лик *завр̄иш̄и* (3. л. једине презента) у говору кладањских и плаховићких муслимана бележен је, слушан и сниман у пет варијанти: *завр̄иш̄и, завр̄иш̄и, завр̄иш̄и, завр̄иш̄и, завр̄иш̄и*. Резултат краћења акута реализује се као краткоузлазни или сличан акценат. Кажем сличан, и то не случајно, и овде почиње главни проблем, стижемо до питања због којег је и пријављен овај реферат под оваквим насловом. О чему се ради?

5. „У простору између Криваје и Босне и у сливу Фојнице срећу се понегде генетички нејасни примери са ` место ` на првом слогу (*шӯма, сл̄уша̄*“; Ивић 1988, 73). Наведена Ивићева реченица проистекла је из чињенице да су истраживачи на наведеном делу источнобосанског (ијекавскошћакавског) дијалекта дотад (што ће чинити и касније) често бележили овакве случајеве, обично се не упуштајући у питање њиховог порекла (в. нпр.: Брозовић Фојница, 138: *ж̄ила, кӯћа, бра̄иша, нӣшиша*; 144: *кӯћа, у кӯћу, ж̄ила, ж̄иле*; 151: *бра̄иша*; Брозовић 1966: 191; Решетар 1900, 27: *ђбје, нӣшиша, бра̄иша, бра̄иша, сун̄це*; Шурмин 1895, 190: *не̄кӣ, не̄каки, неко̄јӣ, нӣкада*; 193: *кӯӣ 'а*; 194: *гѢсиоскӣ, не̄ӣја̄к*; 195: *је̄ӣшина* (љетина); 209: *вѣликӣ, највѣ̄је̄*; Ваљевац 1983, 301. Уп. и Реметић 1981, 429: *шӯма, куч̄ 'а, йа̄мѢ, сл̄уша̄, с̄ӣтарица, с рибѢм* итд.). Језичка грађа прикупљена у говору Кладња и Плаховића, по свему судећи, нуди објашњење ове интересантне појаве. Пре преласка на сам проблем подсећам на чињеницу да су се у току историјског развоја прозодијског система код Срба и Хрвата два стара кратка акцента свела на један, на

вредност коју именујемо краткосилазаним акцентом. Сматра се да се „разлика између двају старих кратких акцената није... изгледа, сачувала нигде“ (Ивић 1988, 16). У кладањском крају ствар ни издалека није тако једноставна. Увид у прикупљени језички материјал даје основа за тврдњу да према три дуга стоје и три кратка акцената. На првом слогу стари кратки узлазни најчешће се не изједначава са кратким силазним. Чује се, дакле, узлазна интонација, обично другачија од оне код новоштокавског кратког узлазног. Судаћи бар по не увек поузданом слушном утиску подносиоца овога саопштења, и не само његовом, тај акценат се приближава час једном час другом кратком акценату, а најчешће чува и фонетску индивидуалност. Ако су она два друга кратка акцената означавани као *сјори* и *брзи*, овај би се могао „крстити“ *равним*. У сваком случају, у Кладњу и Плаховићима стари кратки узлазни акценат на првом слогу обично чува узлазност и фонетску индивидуалност. Наводим део са трака скинутих потврда, након чега следи осврт на изнету грађу:

Плаховићи: баба, бабу, Бабина стена, бавим се, бавила се, баџиш, бјежи, болесна, браћа, браћа, брашно, брашном, баш-ме брига, бринем, од бркљѝ, буде, бунѝ (буде), буква, букве, под јенијем буквињем, буквиња, буквоѝна, ваџра, ваџру, с ваџром, вадим, вадѝш, видим, видѝш, видѝ, вилли (видели), висѝ, висѝ, с вилама, на вилама, да ме води да се жени, вјеџар, возим, возѝ воду, возимо воду, не волим, волѝ, врелом водом, врећа, врећу, вуна, вуну, вунѝ, газѝ, гинѝмо, гинула, гледам, гледѝш, гледала, гледали, гледѝј, годѝна, от ѝрошлѝ годѝнѝ, годѝна, голуб, голуба, грѝшка, грѝшку, грли, грлѝ-се, дигнѝ, дигнѝ, дигнѝмо, дима, димом, дигни, дигни-се, дрџи-га, докѝор, докѝора, докѝору, докѝорѝма, други, друга, другѝга, јено-другѝ, з другијем, дједа, дједу, дједово, дуљѝ, љубре, жаба, жабе, жиѝо, здјеле, здробјен, ива, иву, ивѝ травѝ, јабука, јабука, јање, јањѝш, јашѝ, јуѝро, каџа, каџу, каџе, каџу, кайѝм, двије-три-киле, килу, киѝшмо, киѝш-се, киша, кишу, ни кише, клада, кладу, кљуџа, кљуџају, коџа, коџу, коџѝ, кољѝ, кољѝ, с коњѝма, кора, кору, косѝ, косѝ, крава, краву, кравама, кришка, кришку хљеба, крме, крмеѝша, крмади (Нпл), криу, криѝм, криѝмо, криѝ, крушка, крушку, крушке, крушака, с крушкама, кујрак, кујрака, кујраџи, кућа, до куће, бјеѝшѝ кући, кухаѝ, куха-ми-се, кухај, скухај-ѝн, кухали, кухале, скухала, легнѝ, легнѝ, лези, кућѝе, кућѝѝша, лиска, лиску, лиске шатиране, лиџар, о-два лиџра, хлойѝша, хлойѝш, мало лука, с луком, љеса, љесу, љесе, љѝшѝ, љѝшѝна, љѝшѝну, кравијѝ масло, масла, мањѝ, мањѝ, мељѝ, мељѝмо, маѝш, маћка, маћку, маћка, маѝшар, мећѝ, меѝнуѝш, меѝнѝ, мисли, мислимо, мислиѝ, мислиѝ, молим, молиш, молѝ, момака, наша, наше, нашѝ, нашијем, ниѝша, нову коџу, носѝ, носѝ, носимо, њива, у

нѣ ѿрије, ѿросѿру-се, ѿружѣ, сѿружѣла, ѿружѣ, ѿружѿиѣш, ѿукнѣ, ѿуцају, ѿуцали, ѿушку, ѿушкѣце, ѿушнѣца, ѿушнѣцу, от ѿлуга, раѣве, срежѣ, срежѿу, рекнѣм, рекнѣ, рекѣ, двије руѣке, рокѣ, рокѣиш, сеѿшо (псето), Срби, Савиѣ, от свѣкрѣвѣ, свѣћају-се, свѣћала-се, свѣщиѣа, сијаѿи, сијало-се, сјѣдѣ, сируѿику, сируѿикѣ, сјѣћаш-се, скашѣ-се, да скинѣ, скинѣ, скинѣмо, слама, сламу, сложѿимо, сложѿи, сложѣ, слушѿам, слушѿаѿи, слушѿај, снијо, среѿинѣ, среѿини, соба, собу, сѿуѿа, сѿуѿу, сѿѣља, двије сѿѣлье, сѿанѣ, сѿѣжѣр, ѿвиѿца, ѿвиѿцу, ѿвиѿцама, ѿрѣбѣ, ѿрѣбало-му, ѿрѣћѣ, ѿрѣћѣ, ѿрѣхнѣ, ѿрухнѣ, ѿрѣшак, фалѿи, фалло, ѣбе, хѣћа, хѣћѣ, хѣћама, хѣће, она црѣе, цркла, цркошѣ, цура, цуру, цуре, цурѣца, ћуѣм, ћуѣиш, ћула, шина, шкодѣло, шѣвѣ, шѣвѣј сѿраву, шѣва, шѣву, мѣкѣ шѣвѣ, шѣве, шѣлала, шѣлалу, шуѿа итд. — стотине и хиљаде потврда овога типа. У вези са изнетом грађом тесно расположиво време дозвољава само неколике кратке опсервације:

а) Сви наведени ликови могу се, углавном ређе, чути и са кратким силазним акцентом: *брашнѣ, будѣ, видѿи, с вѣзѣм, вѣле, водѿи, гѣдину, дѣгнѣ, жањѣмо, јањѣ, књѣга, кѣру, кравама, куќамо, кућу, лѣску, лука, лѣвају, маћка, ѣва, ѣдѣ, ѣѣа, ѣлаћѣ, ѣрѣви, ѣукнѣм, ѣушку, раѣве, срежѿу, рекѣ, свѣћамо-се, свѣщиѣа, сѿруѿику, скинѣ, сламу, слѣжѿи, слушѿа, сѣбу, сѣанѣ, ѿвиѿцу, ѿрѣбѣ, ѿрухнѣ, цркла, цуре, ћуѣш, ћула, шѣва, шѣлала* итд. У томе детаљу статус бившег кратког узлазног акцента подсећа на статус акута у овоме говору.

б) Исто тако, као што се акут фонетски, судећи бар по слушном утиску аутора овог саопштења и других дијалектолога који су имали прилику да слушају магнетофонске снимке, покадшто изједначају са новоштокавским дугим узлазним акцентом, у горе наведеним случајевима чују се вредности врло блиске кратком узлазном акценту, добијеном новоштокавским преношењем. Да до истирања разлика међу њима ипак није дошло, говоре следеће чињенице. Слог иза акцента у примерима типа *врана, шума, кућа, браѣа, крава, жањѣмо*, није висок као у примерима типа *вода, жена, сѣѿира*. Никада се не може чути, на пример, генитив јѣднине типа *шумѣ, вранѣ*, док је готово редовно *женѣ, водѣ, сѣѿирѣ*, а изузетно и *женѣ, водѣ*, дакле са — акутом. Са ликовима типа *шума, кућа, врана, браѣа, лажѣ, жањѣ* акценат се на проклитику преноси редовно као и у најпрогресивнијим штокавским говорима, дакле само: *у-кућу, у-шуму, на-врану, за-браѣа, не-лажѣ, не-жањѣ* (тако и: *ѣѣжањѣ* и сл.).

6. Мислим да у свему овоме посебну тежину има чињеница да је овај кратки акценат узлазне интонације сасвим нормална појава и у јѣд-носложницама. Из грађе снимљене у говору Плаховића наводим: *вѣиш* (рубље), на *врх, коњ, крећ, кош, криш, лук, кук, ѣасѿи* (инфинитив), *гор,*

д̀ол, све, сий, сирай, ирай, х̀љеб, а из кладањског говора: веш, дол, ѿлех, илуг, ћуй, сир, смри, сной. Приметивши ликове овога прозодијског типа, приликом накнадног снимања направио сам један мали експеримент. Крупним штампаним словима исписао сам речи брай, млин, дјед, врх, коњ, сви, све, кри, ирсй и замолио Изету Бушевац, рођену на Плаховићима, удату у суседно Бушево, а у то време настањену у такозваним Дрињацама, новом насељу надомак Кладња, идеалнога, најбољега и најпозданијега информатора у моме досадашњем теренском раду уопште, да их прочита (Изета се описменила на течају после Другог светског рата). Изета је три пута све те речи ишчитала углавном са — бар за моје уво — кратким акцентом узлазне интонације. Понављам да је врло тешко утврдити фонетску разлику између двају акцената узлазне интонације. Није то лак посао ни код акута и дугог узлазног акцента, у случајевима дугих слогова, чија је проминентност, као што се добро зна, већа.

7. Пуне истине ради, ред је напоменути да досадашње чекање, оклевање да се изађе са овим подацима и њиховом оваквом интерпретацијом није последица искључиво политичких, да не кажем социолингвистичких разлога. Експлицитном закључивању опонирају ретке потврде наведене прозодијске вредности и на месту старога кратког силазног акцента. То су случајеви типа в̀оду, к̀дло, р̀дда. Њихов број је, процентуално гледано, уистину занемарљив, али они, ипак, бар према несавршеном и не увек поузданом слушном утиску истраживача, постоје. Њихово објашњење се може тражити у лежернијем говору, у аналошком наслањању на исте речи у другом облику (и са другим акцентом: према в̀дда — в̀оду и сл.). Можда бар понегде одговорност може преузети и реченични ритам, итд., итд.

И поред свих ограда и узмака у служби увек потребне опрезности неке чињенице се несумњиво морају поштовати. Пре свега, оваква прозодијска слика још нигде није забележена. Статус трећег кратког акцента није мање споран него статус полугласника у било ком говору призренско-тимочке дијалекатске зоне са којим је аутор ових редова био у контакту. А ја сам од Тимока преко Запаља и Врања стигао до Ораховца, Призрена и Сиринићке жупе на обронцима Шаре. Да не говоримо о вокалном *л* у неким областима наведене зоне. Јасно је да, најблаже речено, опозиција између двају старих кратких акцената на ширем простору источне и централне Босне дуго није била истрвена. Она се, бар у неким деловима источnobосанског дијалекта, иначе више него захвалног за детаљнија језичка истраживања, још увек држи. Шесто-члани прозодијски систем говора кладањских муслимана улази (ушао је) у своју последњу, завршну фазу. Уосталом, зар није у току опште де-

компоновање народних говора, све из разлога који су нама, дијалектологима, болно јасни.

У сваком случају, истраживања која су данас овде само начета биће, надам се ускоро, са васпостављањем некадашњих амбиција, настављена. Надам се и могућности одговарајућих техничких помагала у даљем раду.

ЛИТЕРАТУРА

- Брозовић 1966 — Dalibor Brozović, *O problemu ijekavskošćakavskog (istočnobosanskog) dijalekta*. — Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb, 1966, knj. 2, 119–208.
- Брозовић Фојница — Dalibor Brozović, *Govor u dolini rijeke Fojnice*. Докторска дисертација у рукопису (недатирано). — Загреб (Архив Филозофског факултета), стр. XXXV + 220 + XXXVI–XLVII + дијал. карта.
- Ваљевац 1983 — Naila Valjevac, *Govor visočkih Muslimana (akcenat i fonetika)*. — Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, Sarajevo, 1983, knj. IV, 283–354.
- Ивић 1988 — *Narečja*. У изватку из II издања Енциклопедије Југославије: Prof. dr Dalibor Brozović, Prof. dr Pavle Ivić, *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Zagreb (Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“), 1988, 54–80.
- Реметић 1981 — Slobodan Remetić, *Vijaka*. — Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom, Sarajevo (Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV. Odjeljenje društvenih nauka, knj. 9), 1981, стр. VIII (непар) + 828 + карта.
- Реметић 1982 — Мр Слободан Реметић, *O још једном незапаженом екавско-јекавском босанском говору*. — Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд (Међународни славистички центар СР Србије), Реферати и саопштења, 1982, књ. 11/2, 181–186.
- Решетар 1900 — Milan Rešetar, *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten*. — Wien (Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung I), 1900, 4° 222 ступца.
- Халиловић 1990 — Senahid Halilović, *Govor Muslimana Tuholja (okolina Kladnja)*. — Bosanskohercegovački dijalektološki zbornik, Sarajevo, 1990, knj. VI, 249–358.
- Шурмин 1895 — Đuro Šurmin, *Osobine današnjega sarajevskog govora*. — Rad JAZU, Zagreb, 1895, knj. CXXI, 186–209.

Слободан Реметич (Белград)

О ШЕСТИЧЛЕННОЙ ПРОСОДИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ В ГОВОРЕ ГОРОДКА
КЛАДАНЬ (ВОСТОЧНАЯ БОСНИЯ) И ОКРУЖЕНИЯ

Резюме

Уже известному факту, что говор деревни Плаховичи, расположенной недалеко от городка Кладань в восточной Боснии, характеризует экваско-йекавская замена гласного ять (*бело* : *бјелица*; *млеко* : *мљећна*) и сохранение метатонического акута (*прића̑*, *гули̑*), автор настоящей статьи прибавляет информацию, что те же особенности встречаются и в говоре некоторых кладаньских махал, т.е. окраинных кварталов (*донѐла*, *умрѐт*; *питамо*, *мѐша̑*).

Дополнительные исследования показали, что в говоре Кладаня и Плаховичей не утратилась оппозиция между двумя старыми краткими ударениями (примеры типа *око* : *врана*) и что на этой территории трем долгим противопоставляются три кратких ударения. Дело в том, что там старые краткие восходящие ударения на первом слоге не уподобляются кратким нисходящим ударениям — они все еще сохраняют восходящую интонацию и фонологическую индивидуальность. В Плаховичах и в Кладане, короче говоря, доминируют примеры типа: *браћа̑*, *вјетар*, *крава*, *јање*, *слама*, *шљива*, *шума*, *пјевају̑*, *пуши̑*, *слушāj̑* и т.д. Заударный слог в приведенных случаях не отличается высотой звука, как это бывает в примерах типа *вода*, *жена*. Не встречается также родительный единственного числа типа *шумѐ*, *вранѐ*, однако в том же говоре почти регулярны формы *женѐ*, *водѐ*, исключительно редко и *женѐ̑*, *водѐ̑*, следовательно — с акутом. С словоформ типа *шума*, *кућа̑*, *врана*, *лажѐ̑*, *жањѐ̑* ударение регулярно переходит на проклитику, как это бывает в самых прогрессивных штокавских говорах, следовательно, имеем только: *у̑-кућу*, *у̑-шуму*, *за̑-брата*, *не̑-лажѐ̑*, *не̑-жањѐ̑* и т.п. Старое краткое ударение с восходящей интонацией совсем обычно и в односложных словах: *ко̑нь*, *ко̑ш*, *лу̑к*, *си̑р*, *сно̑п*, *го̑р* (наречие), *до̑л* (наречие) и т.п. Большое количество примеров с таким акцентированием придает говору босняков (мусульман) Кладаня и соседней деревни Плаховичи статус идиома с шестичленной просодической системой.